

ФОРМИ ІНТЕГРАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО ТА СТРАХОВОГО КАПІТАЛІВ

КУЧЕРЕНКО В., аспірант кафедри фінансів КНТЕУ

Інтеграція капіталів – процес неминучий і зумовлений інтегруючою функцією капіталу, яку обґрунтував ще К. Маркс [1, с. 231]. Підвищення доходів та ринкової вартості компаній від ефекту синергії, економії від масштабу, зменшення ризиків через їх диверсифікацію – основні фактори інтеграції капіталів банківського та страхового секторів.

Послаблення законодавчих бар'єрів щодо інтеграційних процесів між фінансовими посередниками призвело до збільшення випадків злиття і поглинання між банками та страховими компаніями всередині країн і на міжнародному рівні. У результаті чого в останні десятиліття змінилася структура фінансового ринку більшості країн – підвищилась концентрація капіталу, зменшилась чисельність фінансових установ.

Інтеграція банківського та страхового капіталів може відбуватися через злиття, поглинання, створення спільного підприємства або нового бізнесу тощо. У результаті чого цей процес набуває сталої форми, такої як фінансовий конгломерат на чолі з банком чи страховою компанією, фінансово-холдингова група, спільне підприємство, материнсько-дочірня форма. Кожний зі способів інтеграції, як і кожна її форма, має свої особливості, переваги, недоліки та ризики і відрізняється залежно від соціально-економічних умов кожної країни та її законодавства.

Дослідженню інтеграційних процесів між банками та страховими компаніями присвячені роботи закордонних та вітчизняних науковців:

І. Дорошенка [1], А. Єрмошенко [2], Л. Єрмошенко [3], І. Кожевнікової [4], В. Корнеєва [5], О. Лилик [6], О. Барановського [7], Р. Сабодаша [8], В. Фурмана [7], Ф. Дайріка [10], Р. Геррінга [11], Т. Хосшка [12] та ін.

Однак питанню інтеграції капіталів цих фінансових установ у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі присвячено недостатньо уваги. Науковці розглядають усі можливі форми взаємодії, не зосереджуючись на зв'язках капіталів. Крім того, у літературі відсутнє чітке трактування поняття "форма інтеграції банківського та страхового капіталів".

Мета статті – розглянути форми інтеграції банків і страхових компаній, виявити можливе існування зв'язків капіталів у формах інтеграції та окреслити їх особливості, уточнити та дати визначення поняттю "форма інтеграції банківського та страхового капіталів", визначити перелік форм інтеграції банківського та страхового капіталів в Україні.

Зростання конкуренції, лібералізація державного регулювання, активна глобалізація і бажання отримати додатковий дохід призвели до взаємопроникнення бізнесів фінансових посередників. Банки надають страхові послуги через свої відділення, страхові компанії пропонують банківські ощадні послуги разом зі страховими, а універсальні фінансові холдинги поєднують у собі надання і страхових і банківських продуктів.

Інтеграція банків і страхових компаній ґрунтується на відносинах між цими фінансовими установами. Науковці виокремлюють такі їх види: клієнтські, партнерські, перехресна участь у капіталі та повна інтеграція [4, с. 61]. Головною відмінною ознакою цих відносин є рівень інтеграції фінансових установ і зв'язок їх капіталів.

Наприклад, клієнтські відносини є початковою формою інтеграції з відсутніми зв'язками капіталів. Вона обмежується наданням страховою компанією послуг клієнтам банку і самому банку на договірних засадах, у свою чергу банк забезпечує ефективне інвестування тимчасово вільних грошових коштів страхової компанії.

Створення договірного альянсу між банком і страховою компанією щодо спільного продажу страхових і банківських послуг, використовуючи клієнтську базу та мережу філіалів один одного, свідчить про існування вищого рівня інтеграції – партнерських відносин. Такі відносини потребують спільної координації діяльності на довгостроковій постійній основі, але вони не містять інтеграції капіталу, оскільки поєднуються та координуються лише послуги, маркетингові стратегії, робота персоналу, клієнтська база та ІТ-технології.

Перехресна участь у капіталі дозволяє застосування механізму контролю, за допомогою якого банк чи страховик має можливість досягти своїх стратегічних цілей. Поглинання шляхом купівлі пакета акцій, достатнього для участі в управлінні страховою компанією чи банком, дає можливість ефективно використовувати канали продажу,

розширити і диверсифікувати продуктовий ряд і клієнтську базу. Інтеграція банківського та страхового капіталів, яка виникає під час такого виду відносин, дає можливість фінансовим посередникам отримати переваги від синергії, коли сумарний ефект спільної діяльності двох взаємоузгоджених фінансових установ набагато більший, ніж коли вони працюють окремо.

Способи інтеграції банків і страхових компаній у своїх роботах досліджували такі вчені, як Майкл Девід Уайт (США) [14, с. 40], Тобіас Хосшка (Європа) [12] та Франк Дайрік (Європа) [10, с. 6]. Проаналізувавши їх праці, можна зробити висновок, що існують такі однакові для більшості країн способи входження банків на страховий ринок:

- створення бізнесу з нуля (*De novo entry*);
- злиття та поглинання (*Mergers/acquisitions*);
- створення спільного підприємства (*Joint ventures*);
- угода щодо спільного продажу фінансових продуктів (*Distribution alliances*).

Безумовно, цей перелік способів можна застосовувати і для ситуації, коли страхові компанії намагаються ввійти у банківський бізнес.

Створення бізнесу з нуля має найбільший рівень інтеграції банківського та страхового капіталу. Успішність цього способу інтеграції на практиці підтверджується такими прикладами, як *TSB* у Великій Британії, *Credit Agricole* у Франції і *Deutsche Bank* у Німеччині та пояснюється тим, що саме завдяки цьому способу вдається подолати різницю між банківською і страховою культурою.

Злиття та поглинання є також вдалим рішенням щодо інтеграції банківського та страхового капіталу. Перевагами якого є: *по-перше*, координування діяльності обох установ в одному напрямі; *по-друге*, досвід спільної діяльності поширюється як на банк, так і на страхову компанію, які входять в одну структуру з моменту її створення; *по-третє*, це є найоптимальніший шлях для швидкого входження в новий бізнес.

Створення спільного підприємства означає створення нової юридичної особи, яка є підконтрольною і належить материнським компаніям – банку та страховій компанії. Створення спільного підприємства вважається короткостроковим рішенням, оскільки 80 % спільних підприємств потім перепродаються [16, с. 87].

Угода щодо спільного продажу фінансових продуктів, як спосіб входу в новий бізнес, має найменший рівень інтеграції серед названих вище варіантів і не містить зв'язків капіталів, але надає компаніям найвищий рівень свободи у прийнятті рішень. Цей спосіб не дозволяє отримати максимальну користь від інтеграції фінансових посередників. Оскільки спільний продаж страхових і банківських продуктів – процес дуже складний, для досягнення його високої ефективності, повинен існувати високий рівень координації, контролю та управління діяльністю обох фінансових установ, чого не можна досягти, вико-

ристовуючи цей спосіб інтеграції. Тобіас Хосшка зазначає що, такі угоди часто підкріплюються перехресною участю в капіталі фінансових посередників [12]. Використання цього способу призводить до втрати зацікавленості обох фінансових інститутів у спільній діяльності, через що увага акцентується на інших пріоритетах.

На думку В. Корнеєва, можна визначити такі форми концентрації банківського та страхового капіталу: співзасновництво нових конгломеративних структур (в Україні – створення фінансової холдингової групи), перехресне володіння акціями (через злиття і поглинання), заснування банками дочірніх страхових компаній [5, с. 134].

В. Фурман та Є. Бридун пропонують перелік форм фінансової інтеграції, в якому чітко прослідковується зв'язок капіталів [7, с. 241]:

- повна інтеграція
- універсальна фінансова установа (банк, страховик);
- банк (страховик) – материнська компанія;
- холдингова компанія;
- спільне підприємство.

Цей варіант дещо схожий на розробки А. Сандерса та І. Вольтера [15], які розглядають також Л. Єрмошенко та А. Єрмошенко [3, с. 97].

Під повною інтеграцією В. Фурман та Є. Бридун розуміють умовне об'єднання фінансових компаній, пов'язаних капіталом, які представляють собою окремі юридичні структури та регулюються різними органами. Ця форма носить найвищий рівень інтеграції.

У дослідженні А. Сандерса та І. Вольтера форма повної інтеграції представлена інакше, а саме: всі фінансові продукти створюються і надаються однією юридичною структурою, де різні фінансові діяльності пов'язані одним капіталом. Але, як зазначають автори, ця форма може існувати тільки в теорії, оскільки законодавство не допускає об'єднання всіх фінансових послуг в одній правовій формі господарювання.

Форма універсальної фінансової установи – банку чи страхової компанії, є стандартною формою універсального банку в Німеччині. В одній правовій організаційній формі можуть поєднуватися банківська й інвестиційна діяльність, а страхова винесена в іншу установу – дочірню компанію, яка є окремо капіталізованою і належить універсальному банку. За такою схемою побудовані великі німецькі та швейцарські банки (*Deutsche Bank, Dresdner Bank, Commerzbank*).

У формі "банк (страховик) – материнська компанія" банк чи страхова компанія є материнською компанією, якій належить декілька різних дочірніх фінансових установ, що надають інші фінансові послуги і є окремо капіталізованими. Прикладами такої форми інтеграції є фінансові установи Великої Британії – *Barclays* та *Lloyds TBS*.

Форма холдингової компанії передбачає, що одній компанії, яка не веде операційної діяльності, належить більша частка акцій у дочірніх

фінансових установах, кожна з яких має свою окрему корпоративну структуру та капітал. Така форма інтеграції притаманна фінансовому ринку США.

Форма спільного підприємства означає, що неафілійовані банк і страхова компанія створюють спільне підприємство, через яке надаються послуги одного або обох компаній-засновників. Ця форма також передбачає інтеграцію без участі капіталу у вигляді створення стратегічного альянсу з продажу спільних продуктів або інших угод, на основі яких фінансові посередники можуть надавати послуги один одному.

Взагалі термін "форма" асоціюється із зовнішнім виглядом предмета, процесу, явища, або із зовнішнім вираженням змісту, який представляє собою цілісність, об'єднання всіх елементів об'єкта, його складових, властивостей, внутрішніх процесів, зв'язків, суперечностей і тенденцій.

Філософський енциклопедичний словник визначає поняття "форма" (лат. *forma*) як зовнішнє вираження будь-якого змісту, а також як внутрішню структуру, визначений порядок предмета або порядок протікання процесу [9, с. 489].

Отже, *формою інтеграції банківського та страхового капіталів* є інтегрована структура, яка поєднує в собі і використовує капітал банку та страхової компанії з метою отримання ефекту синергії, що і є проявом інтеграції капіталів та її змістом. Форма інтеграції банківського та страхового капіталів має дві взаємопов'язані складові: організаційну структуру (управлінську) та організаційно-правову форму інтегрованого об'єднання.

Перша складова являє собою сукупність організаційних рішень і зв'язків між інтегрованими фінансовими установами і є теоретичним їх вираженням, а друга є дозволеною правовою формою існування таких зв'язків капіталів між фінансовими посередниками на фінансовому ринку окремої країни.

Законодавство кожної країни має свої особливості і норми щодо процесів інтеграції між фінансовими посередниками. Тому перелік організаційно-правових форм інтеграції банківського та страхового капіталів дещо різниться залежно від країни, фінансовий ринок якої досліджується.

У дослідженні Центрального європейського банку зазначається, що інтеграційні процеси між фінансовими посередниками можуть на практиці набувати доволі складних форм, але для полегшення аналізу їх можна об'єднати у чотири основні моделі корпоративних структур [10, с. 17]: інтегрована модель; материнсько-дочірня модель; модель холдингової компанії; модель горизонтальної групи.

Інтегрована модель представляє собою поєднання послуг фінансових посередників у одній юридичній структурній одиниці. У такій

моделі досягається найбільший ефект синергії та диверсифікація ризиків між різними фінансовими діяльностями. Однак ця модель не може використовуватись для поєднання банківського та страхового капіталу, оскільки згідно із законодавством ЄС поєднання страхової діяльності з будь-якою іншою фінансовою діяльністю в рамках однієї юридичної особи заборонено.

Альтернативною формою інтеграції банківського та страхового капіталу є материнсько-дочірня модель, де в ролі материнської компанії може виступати як банк, так і страхова компанія. Однак у цій моделі переваги від ефекту синергії та диверсифікації ризиків будуть набагато меншими порівняно з інтегрованою моделлю через те, що юридично два фінансові інститути є окремими одиницями, що вимагає окремої операційної діяльності та капіталізації. Хоча цей принцип законодавчого розділення не є абсолютним і може бути скоригований на основі інших законодавчих норм. Позитивним фактом є те, що у материнсько-дочірній структурі юридично материнська компанія не несе відповідальність за борги її дочірньої компанії, але на практиці це не зовсім так, оскільки поганий імідж дочірньої компанії безумовно негативно впливає і на репутацію материнської компанії. Незважаючи на те, що юридично це є різні структури, учасники ринку та клієнти сприймають їх як одне ціле, через існування спільної системи управління ризиками та єдиного бренду.

Модель холдингової компанії представляє собою структуру, де одна головна компанія, яка не провадить операційну діяльність, контролює декілька дочірніх компаній. Перевага такої моделі полягає в тому, що і банківська, і страхова діяльність представлені як окремі напрями, які юридично не пов'язані капіталом, але вони координуються однією стратегією головної компанії, і на практиці пов'язані непрямыми зв'язками капіталів через управляючу компанію.

Модель горизонтальної групи не містить ні прямих, ні непрямих зв'язків капіталу між структурними одиницями групи.

Річард Геррінг та Антоні Сантамеро, досліджуючи корпоративні структури фінансових конгломератів, запропонували чотири основні моделі [11, с. 472]:

- повної інтеграції (Німеччина);
- материнська компанія – банк, дочірня компанія – страховик (Велика Британія);
- материнська компанія – холдингова компанія, повне правове розділення діяльностей між різними фінансовими інститутами (США);
- материнська компанія – холдингова компанія, повне правове та операційне розділення діяльностей між різними фінансовими інститутами.

Автори виходили із принципу правового та операційного розділення діяльності: *по-перше*, надання банківських і страхових послуг різними установами, кожна з яких має свою структуру менеджменту та капітал; *по-друге*, обмеження, які стримують створення інтегрованих фінансових послуг.

Перша модель: повна інтеграція (Німеччина) – представляє собою фінансовий конгломерат, де різні фінансові послуги надаються в одній установі. Модель повної інтеграції не має правового або операційного розділення між страховою та банківською діяльністю. Перевагою цієї моделі є менші затрати, через використання ефекту синергії та економії від масштабу. Недоліками моделі є можливі монополістичні дії фінансового конгломерату, конфлікти інтересів акціонерів та можливість швидкого поширення негативних наслідків проблем в одній зі сфер діяльності на всю інтегровану структуру. Ця модель більше відповідає структурі універсального банку, яка є стандартною організаційною структурою у банківській сфері Німеччини, але вона не може бути використана на практиці коли до структури входить і страховий бізнес, оскільки надання страхових послуг в одній юридичній одиниці з іншими фінансовими послугами заборонено.

Друга модель: материнська компанія – банк, дочірня компанія – страховик (Велика Британія). У цій моделі відбувається юридичне розмежування між банківською і страховою діяльністю, які реалізуються в окремих корпоративних структурах. Недоліком моделі є те, що ефективність операційної діяльності нижча ніж в інтегрованій моделі. Серед переваг варто відзначити, що якщо борги дочірньої компанії перевищать ліміт, який може покрити банк, все одно материнська компанія не дозволить дочірній стати банкрутом (погіршення іміджу, втрата на ефекті від синергії).

Третя модель: материнська компанія – холдингова компанія, повне правове розділення діяльностей між різними фінансовими інститутами (США). У цій моделі холдингова компанія є єдиним власником банку, дочірньої компанії та інших його аналогів (страхової компанії). Ця модель передбачає більший рівень юридичного розмежування між різними фінансовими установами та дозволяє полегшити процес державного регулювання такої структури. Завдяки такого виду інтеграції досягаються переваги ефекту економії від заміщення у маркетингу та наданні фінансових продуктів.

Четверта модель: материнська компанія – холдингова компанія, повне правове та операційне розділення діяльностей між різними фінансовими інститутами. У цій моделі холдингова компанія виступає як інвестиційна. Крім цього, не відбувається синергії в операційній діяльності між різними фінансовими установами – дочірніми підприємствами. Цю модель не можна розглядати як інтегровану фінансову корпорацію, оскільки її переваги лежать тільки у фінансовій синергії та

у диверсифікації доходів холдингової компанії. З посиленням юридичної самостійності між структурними одиницями та повним розділенням у операційній діяльності, всі переваги ефекту економії від заміщення для клієнтів та продавців фінансових послуг у цій моделі зникають.

Державний контролюючий орган діяльності страхових організацій у Нідерландах – *Verzekeringkamer*, пропонує такі типи фінансових конгломератів [13, с. 64]:

- фінансові конгломерати на чолі з банком;
- фінансові конгломерати на чолі зі страховою компанією;
- змішані фінансові конгломерати.

Для визначення типу фінансового конгломерату береться до уваги пропорційне відношення між банківською та страховою діяльністю, для цього використовуються балансові звіти фінансових установ. Але доцільно було б використовувати інші критерії. Оскільки банківський балансовий звіт включає всі транзакції між клієнтами, а страховий балансовий звіт відображає тільки технічні резерви та напрями інвестування, тоді як грошові транзакції з клієнтами містяться у звіті про доходи і збитки.

Над дослідженням форм інтеграції банків і страхових компаній в Україні працювали такі науковці, як А. Єрмошенко [2], О. Лилик [6], Р. Сабодаш [8]. У своїх роботах автори намагалися визначити перелік форм інтеграції, які дозволені чинним законодавством України. Розглянувши їх дослідження можна зробити певні висновки: *по-перше*, українським законодавством створені умови для інтеграції банків і страхових компаній; *по-друге*, перелік можливих форм інтеграції банків і страхових компаній в Україні дещо різниться від існуючих у розвинених країнах; *по-третє*, Україна повторює принцип європейського законодавства щодо неможливого об'єднання банківської і страхової діяльності в одній юридичній установі.

Дослідники розглядають усі можливі форми інтеграції, не виділяючи існування чи відсутності зв'язків капіталу між фінансовими посередниками, і, на жаль, чіткого переліку можливих форм інтеграції банківського та страхового капіталу в Україні згідно з чинним законодавством не було запропоновано.

Саме тому на етапі синтезу досліджень зарубіжних та вітчизняних вчених можна виокремити такі форми інтеграції банківського та страхового капіталів в Україні:

- фінансова холдингова група – складається переважно або винятково з установ, які надають фінансові послуги, наприклад, страхові компанії, серед яких повинен бути хоча б один банк (фінансова група "ТАС");

- материнсько-дочірня форма – передбачає, що банк створює свою дочірню страхову компанію ("Укрсоцбанк" та СК "Укрсоцстрах" – у 2004 р. злиття з НАСК "Оранта");
- спільне підприємство (страхова компанія) – створення банком і страховою компанією нової страхової компанії;
- форма перехресного володіння капіталом – банк чи страхова компанія частково або повністю контролюють активи один одного, через процеси злиття та поглинання ("Укрсоцбанк" та НАСК "Оранта", банк "Аваль" та СК "Еталон" і "Еталон плюс").

Ці форми інтеграції банківського та страхового капіталів потребують подальших досліджень та визначення переваг і недоліків кожної з них.

Отже, форма інтеграції банківського та страхового капіталу є зовнішнім вираженням процесів поєднання капіталів двох фінансових інститутів і представляє собою інтегровану структуру. Форма інтеграції банківського та страхового капіталу містить два взаємопов'язаних елемента: організаційну структуру, що поєднує в собі управлінські рішення та зв'язки капіталів на теоретичному рівні; та організаційно-правову структуру, яка є можливою корпоративною формою інтеграції капіталів відповідно до законодавчих вимог кожної окремо взятої країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Дорошенко І. В.* Інтеграція банківського сектору України в світову фінансову систему / І. В. Дорошенко // Вісн. Донец. нац. ун-ту. — 2008. — № 2. — С. 229–237.
2. *Єрмошенко А.* Порівняння основних моделей банківського страхування / А. Єрмошенко // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 3. — С. 167–174.
3. *Єрмошенко Л.* Зарубіжний досвід взаємодії страхових і банківських установ / Л. Єрмошенко, А. Єрмошенко // Вісник КНТЕУ. — 2008. — № 3. — С. 90–100.
4. *Кожевникова І. Н.* Взаимоотношение страховых организаций и банков / І. Н. Кожевникова. — М. : Анкил, 2005. — 112 с.
5. *Корнєєв В. В.* Фінансові посередники як інститути розвитку : монографія / В. В. Корнєєв. — К. : Основа, 2007. — 192 с.
6. *Лилик О.* Вancassurance та перспектива його розвитку в Україні / О. Лилик // Вісник НБУ. — 2007. — № 2. — С. 32–37.
7. *Розвиток банківської системи України* / [за ред. О. І. Барановського]. — К. : Ін-тут економіки та прогнозування, 2008. — 554 с.
8. *Сабодаш Р.* Банківське страхування: форми існування в Україні / Р. Сабодаш // Підприємство, господарство і право. — 2006. — № 2. — С. 30–33.
9. *Философский энциклопедический словарь* / [ред.-сост.: Е. Ф. Губский, Г. В. Кораблева, В. А. Лутченко]. — М. : ИНФРА-М, 2006. — 576 с.

10. *Dierick F.* The supervision of mixed financial services groups in Europe / Frank Dierick // Occasional paper series. — 2004. — No 20. — 60 p.
11. *Herring R.J.* The corporate structure of financial conglomerates / R. J. Herring, A. M. Santomero // Journal of Financial Services Research. — 1990. — P. 471–497.
12. *Hoschka T. C.* Bancassurance in Europe / T. C. Hoschka // The MacMillan Press, Ltd., Houndmills. — 1994.
13. *Berghe L.* Creating the future with all finance and financial conglomerates / L. Berghe, K. Verweire. — 1998. — 223 p.
14. *Michael D. White.* Buy, Build or Rent / D. Michael // Independent Banker. — 2001. — July. — Vol. 51. — No 7. — P. 40–47.
15. *Saunders A.* Universal Banking in The United States / A. Saunders, I. Walter. — New York : Oxford University Press, 1994.
16. Convergence in the financial services industry / Van den Berghe, Verweire K., Carchon S.W.M. // Insurance and private pensions compendium for emerging economies. — 1999.